

КЫРГЫЗСТАНДЫН ТАРЫХЫ ЖАНА МАДАНИЯТЫ – УЛУТТАРДЫН СЫЙМЫГЫ ЖАНА БАЙЛЫГЫ

(2016-2017-окуу жылында Жалпы билим берүүчү орто мектептердин
5-9-класстары үчүн 1-сентябрда өтүлүүчү сабактын планы)

Сабактын максаты:

– Окуучулар кыргыз элинин тарыхы, маданияты – ата-бабадан калган улуу мурастар жөнүндө түрдүү маалыматтарга ээ болушат;

- Адабиятта, илимде, живописсте, архитектурада болуп жаткан көрүнүштөрдү билүү менен сынчыл ой жүгүртүүгө, текстти талдай билүүгө, өз оюн эркин, жеткиликтүү айтууга машыгышат, сөз байлыгын өстүрүшөт.

– Мекен алдындагы жоопкерчилигин, атуулдук парзын аткарууга, ата мурастарын сактоого, тарыхын, маданиятын сүйүүгө тарбияланышат, адамдык асыл сапаттары калыптанат.

Сабактын формасы: кичи топтордо иштөө

Сабакта колдонулган ыкма: «Акыл чабуулу», «Билем жана Билдим» топтордо иштөө

Сабактын жабдылышы: иллюстрациялар, ватман, фломастер, карточкалар

I. Уюштуруу

Сабактын жүрүшү: Класста жагымдуу жагдай түзүү

Мугалим: Саламатсыңарбы балдар! Бүгүнкү жаңы окуу жылындагы алгачкы тарбиялык сабагыбыз **”Кыргызстандын тарыхы жана маданияты - улуттардын сыймыгы жана байлыгы”** деп аталат. Кыргызстан жаратылышы менен суктандырган жомоктогудай кооз өлкө. Ысык-Көл, Сары-Челек, Соң-Көл ...Карагылачы, өлкөбүздө кандай гана керемет жерлер бар. Келгиле, балдар, анда ушундай керемет жерлерибизге салыштырып, бири-бирибизге комплимент айталы. Мисалы, Айзирек сен Чатыр-Көлдөй сулуусуң, Анара Сен Айгүл гүлүндөй өзгөчөсүң ж.б.

Демек, биз мекенибиздин керемет жерлерин, алардын өзгөчөлүктөрүн да билет экенбиз,

Келгиле, балдар, анда чогуу чечмелейли

1. Маданият дегенди кандай түшүнөсүңөр?

Ар бир окуучу өз оюн айтат, мугалим доскага (же ватманга) жазып турат.

Балдардын ойлорун чогуу талдагандан кийин,.. мугалим төмөндөгүлөрдү айтат.

Тарых – бул биздин элибиздин басып өткөн жолу, өрнөгү, ал эми **маданият** болсо, адамдардын дүйнө таанымынын жеткен чеги, жүрүм-туруму, улутубуздун жан дүйнөсү дегенди түшүндүрөт. 2016-жыл президент Алмазбек Атамбаевдин жарлыгы менен «Тарых жана маданият жылы» деп жарыяланды. Биз менен үзөңгүлөш, коңшулаш жашаган бир топ өлкөлөргө салыштырмалуу кыргыз элинин тарыхы өтө тереңде жатат. Мындан он жылдан ашуун убакыт мурун эле Кыргыз мамлекеттүүлүгүнө 2200 жыл болгондугу тууралуу тарыхта калган жазуу Кытайдан табылган. Демек, биз өзүбүздү улуу эл дегенге толук акыбыз бар. Тарыхыбыздын түптүүлүгү менен катар маданиятыбыз да нарктуу экендиги талашсыз. 2016-жыл жөнөкөй жылдардан эмес. Бул жылы Кыргызстандын эгемендүүлүгүнө 25 жыл толот. Кыргызстандыктар, бүт түрк дүйнөсү залкар ойчул Жусуп Баласагындын 1000 жылдыгын майрамдайт. 1916-жылдагы улуттук-боштондук көтөрүлүштүн 100 жылдыгы, Элибиздин эркиндиги, жерибиздин көз карандысыздыгы үчүн күрөшкөн Тайлак баатырдын 220 жылдыгы белгиленет. Анан дагы Кыргыз АССРинин түзүлгөндүгүнө 90 жыл, Кыргыз ССРинин түзүлгөндүгүнө 80 жыл толот. Бул окуялар жана инсандар Кыргыз мамлекеттүүлүгүн калыптандырууга зор салым кошкон жана Кыргызстан элинин тарыхый, маданий мурасында өзгөчө орду бар. Ар бир элдин рухий маданияты, каада-салт, оозеки чыгармачылык жана жазуу эстеликтери менен сакталат. Кыргызстандын тарыхы жана маданияты өтө ар түрдүү, анткени 80 улуттун өкүлдөрүнүн тарыхын, маданиятын өзүнө камтып турат

II. Окуучулардын билимин актуалдаштыруу. Стратегия «Билем жана билдим»

Дептерибизди эки графага бөлүп, сол жагына «билем», оң жагына «билдим» деп жазалы. Кыргызстандын маданияты жөнүндө билгендерибизди «билем» графасына жазабыз. (3 мүнөт)

Билем	Билдим
1.	
2.	

Сүйүктүү Кыргызстаныбызга көз салып көрөлүчү.

Кыргызстандын маданияты жөнүндө эмнени билесиңер ?

III. Жаңы теманы түшүндүрүү

Текст менен иштөө

Окуучулардын жоопторун уккандан кийин мугалим окуучуларды топторго(5ке) бөлөт. (Кыргыз элдик оозеки чыгармачылык, Кыргыз элинин көркөм кол өнөрчүлүгү, Кыргызстандагы музейлер, Кыргыз адабияты, Кыргызстандагы тарыхый жана архитектуралык эстеликтери) Топтор менен иштөө

Мугалим: Урматтуу окуучулар, азыр силерге Кыргызстандын маданияты жөнүндө жазылган баракча таркатылып берилет. Бул тапшырманы эки баскычта аткарасыңар.

1-тапшырма текстти окуп түшүнүү. (3 мүнөт)

2-тапшырма түшүнгөнбүз боюнча эркин формада (сүрөт, схема, синквейн, концептуалдуу карта, Өзөк сөздөр ыкмасын колдонуу, символ түрүндө) **презентация даярдоо** (5 мүнөт) (презентациялашат)

Бышыктоо

Ар бир топ презентация кылып бүткөндөн кийин, жалпы алган маалыматтарын топтоштуруп, «**билдим**» графасын толтурушат. Андан кийин 2 графаны салыштырып, жыйынтыкташат.

Ар бир топко карточкалар таркатылат, андан кийин топ ичинде талкуулашат.

IV. Кайтарым байланыш

Бул тапшырма: «**Асыл ой берметтери**» деп аталат. Кыргыз элинин жана дүйнөлүк ойчулдардын, маданият, тарых жөнүндө айткан сөздөрү, макал-лакаптар берилет. Бош жерлерге жетпеген сөздөрдү коюп чыктыңар, эми аны кунт коюп окуп чыккыла. Ойлонуп көргүлөчү сөз эмне жөнүндө болуп жатат? Бул жердеги негизги, ачкыч сөз кайсы? Эмне үчүн биз өлкөбүздүн тарыхын жана маданиятын үйрөнүп жатабыз? Чечмелеп бергиле.

1-топ.

Джон Кеннеди: «мен үчүн эмне жасай алат деп сурабастан, мен өз үчүн эмне жасай алам деп сура» (Өлкө)

Маданият-жүзү (улут)

2-топ

Махатма Ганди: «Эгерөзгөрткүң келсе, биринчиден өзүң өзгөрүлгүн» (дүйнөнү)

.....рух өспөйт. (Маданиятсыз)

3-топ

.....жарды өлкө өзгөрбөйт. (Руху)

Рухий көрөңгөкымбат. (алтындан)

4-топ.

Өткөндү унутпа, ал - мугалими. (келечектин)

.....жана рухий дүйнө – элибиздин баа жеткис кенчи. (Маданият)

5-топ

Өткөндү бапестеп термелтсең гана,туура үйрөнө аласың.
(жаңыны)

Үй тапшырма:

«Өз тарыхын сыйлаган, маданиятын урматтаган элдин келечеги кең» деген темада эссе жазып келүү.

Мугалим:

Балдар, бүгүнкү сабакта Кыргызстандын тарыхы жана маданияты - улуттардын сыймыгы, байлыгы экендиги тууралуу ой бөлүшө алдык. Өз тарыхын сыйлаган, маданиятын урматтаган элдин келечеги кең дегендей, тарыхыбызды, маданиятыбызды урматтап, сыйлап, өнүктүрөлү, аздектейли.

Эскертүү: Жогорудагы сабактын болжолдуу сценарийин мугалимдер өз чыгармачылыктары жана материалдарына ылайык байытып өтө беришет

№1 тиркеме

1-топ

Кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгы

Оозеки чыгармачылыгы жөнүндө сөз болгондо биринчи кезекте эле «Манас» эпосу эске түшөөрү шексиз. Чындыгында эле «Манас» кыргыз эпосунун байыркы үлгүсү катары кыргыз элинин азаттык, көз карандысыздык үчүн күрөшүн, анын адилет, жыргал турмушу туурасындагы ой-тилегин көркөм чагылдырган чыгарма. Жазылып калган тарыхы жок, өзү жөнүндө жазуу даректери анча көп болбогон көчмөн эл үчүн «Манас» эпосу оозеки поэзиянын башка жанрларындай эле жазуу адабиятынын да, сүрөт өнөрүнүн да, театрдын да милдетин аткарган.

«Манас» эпосунда баатыр Манастын образынын айланасында үчилтиктин окуялары өнүгүп, негизги идеяга — кыргыздын бытыраган урууларын бириктирүү идеясына баш ийдирилет.

Кенже эпостор да баатырдык менен каармандыкты даназалоого арналган. Кенже формадагы эпикалык чыгармалардын арасында баатырдык жана социалдык-турмуштук дастандар бар. «Эр Төштүк», «Кожожаш» өндүү дастандар мифологиялык-жомоктук негизде курулуп, байыркы доордон кабар берет. «Эр Табылды», «Курманбек» дастандарында кыргыздардын кийинки учурлардагы уруулук чыр-чатактары, чет элдик баскынчыларга каршы күрөшү баяндалат. «Олжобай менен Кишимжан», «Саринжи-Бөкөйдө» кыргыз урууларынын тарыхындагы ар кандай доордун социалдык-турмуштук проблемалары романтикалык маанайда чагылдырылган.

Лирикалык ырлар да кыргыздардын маданиятында элдик оозеки поэтикалык чыгармачылык кенирн роль ойногон. Анда элдин тарыхый тагдыры, өзгөчөлөнгөн байыркы маданияты, эмгеги, үмүтү, тилек-максаты, жаратылышы, каада-салты поэтикалык бийик деңгээлде кенири чагылдырылган.

Кыргыздын эн байыркы доордо жаралып биздин күндөргө чейин жашап келген эмгек ырларына »Оп майда», «Бекбекей», «Шырылдан » кирет. Кыргыздын фольклордук чыгармаларынын ичинен үрп-адатка байланыштуу чыгармалар көп. Ошондуктан аларды үрп-адат ырлары дейбиз. Үрп-адат ырларына кошоктор, (киши өлгөндө, кыз узатканда айтылган), керээз ырлары, арман ырлары, сүйүү ырлары, жарамазан, мактоо ырлары, бешик ырлары, оюн ырлары кирет. Үрп-адат ырлары эл арасында кеңири таралган.

Кыргыз элинин аш-тойлору, майрамдары акындарсыз өтчү эмес. Акындык өнөр кыргыз элинде өтө жогору бааланган. Натыйжада оозеки элдик чыгармачылыктын төкмөчүлүк өнөрү күчтүү өнүккөн. Элибиздин толуп жаткан оюн-зооктору менен катар акындарды айтыштыруу да кеңири жайылган салт болгон.

№2 тиркеме

2-топ Кыргыз элинин көркөм кол өнөрчүлүгү

Көркөм кол өнөрчүлүк-калк казынасы, атадан балага, энеден кызга өткөн мурас. Бул чыгармачылык өнөр элдин тиричилигин, байыркы маданиятын, мүнөзүн жана рухий дүйнөсүн, көркөм ой жүгүртүүсүн чагылдырат. Кол өнөрчүлүк – улуттук маданияттын ажырагыс бөлүгү.

Кыргыздын элдик уздары жыгачтан, чиймеден, кийизден жана сайма өнөрүнөн чоң мурастарын калтырышкан.

Кыргыз эли өзүнүн жашоо-тиричилигинде кийизден жасалган буюмдарды кеңири колдонгон. Кийизден ар кандай кийим-кечектерди, төшөнчүлөрдү, ала кийиз, шырдактарды жана башка буюмдарды жасашкан.

Ала кийиз, шырдактарды зор чеберчиликте оймо-чиймелер менен көркөмдөп, кооздоп жасашкан.

Үй өндүрүшүнүн эзелки бир түрү-килем токуучулук болуп эсептелет. Килемдерди боз үйгө илишкен, жерге салышкан, жүк жыйган такталардын, сандыктардын үстүн жабышкан.

Орто Азиянын көчмөн, жарым көчмөн калктарынын тарыхында чий чырмап, камыш согуп, буюм жасоо өнөрү байыртадан бери белгилүү. Оюучийүү түшүрүлүп чырмалган чий өзүнчө эле килемди элестетет.

Саймачылык – кыргыз элинин көркөм өнөрүнүн байыртадан бери кеңири таралган түрү. Кыргыз аялдары үй-тиричилигине керектүү буюмдарын-туш кийиздерин, кийим-кечектерин, ат жабдыктарын саймалап кооздошкон.

Өрмөкчүлүк – кыргыздын үй өндүрүшүндө белгилүү орунду ээлеген. Койдун жүнүнөн ийрип, жип жасашкан. Таар согуп, боз үйгө керектүү боолорду, сызмаларды токушкан.

Кол өнөрчүлүктүн кайсы түрүн гана албайлы, бардыгына тең таланттуулук, укмуштуудай көп түрдүүлүк мүнөздүү.

№3 тиркеме

№3-топ

Кыргызстандагы музейлер

Илгерки замандан бери адамдар кымбат жана унутулгус буюмдарды жыйнап сактай башташкан. Андай буюмдар же коллекциялар курал-жарак, китеп, кооз буюмдар байыртан чогултулуп келген. Алар чоң чиркөөлөрдө, казыналарда жана монастырларда сакталган.

Карапайым эл андай казыналар жөнүндө угушкан, аларды эч кимге көрсөткөн эмес. 1719-жылы гана Петр I тушунда Петербургда топтолгон кунсткамера-көп жылдар бою жыйналган сонундар дүйнөсү көпчүлүккө алгачкы ирет көрсөтүлгөн. Бул биринчи орус музейи болгон.

Кыргызстанда музейлер 20-кылымдын 20-жылдарында гана уюшула баштаган. Республикадагы эң биринчи музей – мамлекеттик ишмер, аскер башчысы, жердешибиз М.В.Фрунзенин үйү болгон. Ал 1925-жылы 9-декабрда ачылган. Учурда жергебизде 36 мамлекеттик музей иштейт. Алардын ичиндеги Орто Азиядагы эң чоң музейлердин бири – тарых музейинде Кыргызстандын байыркы замандан тартып, азыркы күнгө чейинки тарыхын чагылдырган кызыктуу материалдар топтолгон. Борбор калаабызга келген конокторду жана жалпы эле искусство сүйүүчүлөрдү өзүнө тарткан

Г.Айтиев атындагы көркөм-сүрөт музейинде сүрөтчүлөрдүн, скульпторлордун жергебиздин ажайып кооз табиятын, элибиздин жашоо-турмушун, ошондой эле ар кандай тематикадагы эң бир мыкты эмгектери коюлган. Балдар үчүн өзгөчө кызык зоология музейи болсо 1943-жылы уюшулган. Аталган музейлердин баары тең борбор калаабыз Бишкекте орун алган. Мындан тышкары республикабыздын башка жерлеринде да тарых, этнография, тарыхый-архитектуралык, музей-коруктар, мемориалдык музейлер бар. Бул музейлер балдардын дүйнө таануусун кеңейтип, билимдүү болушуна чоң жардам берет.

№4 тиркеме

4-топ

Кыргыз адабияты

Кыргыз жазма адабиятынын негизин бай элдик оозеки чыгармачылык түзөт. Ошондуктан кыргыз акындарынын жана жазуучуларынын алгачкы чыгармалары формасы жана мазмуну боюнча көпчүлүгү салттуу фольклор түрүндө түрүндө болгон. Улуттук жазма, жана басма иши пайда болгонго чейин кыргыз акын-жазуучулары өзүлөрүнүн чыгармаларын казак, татар тилдеринде жазып чыгарып келишкен.

Алгачкы кыргыз «Эркин-Тоо» гезити жаңыланган араб алфавитинин негизинде 3000 экземпляр тираж менен Ташкент шаарынан чыккан. Анын чыгышы кыргыз жазуу маданиятынын алгачкы чыйыры болуп калган.

Кыргыз жазма адабиятынын негиздөөчүлөрүнүн башында Аалы Токомбаев болгон. Ошол мезгилде Жоомарт Бөкөнбаев, Жусуп Турусбеков, К.Маликов сыяктуу кыргыз акындарынын өзүнчө мууну пайда болду. Алар өз ырларында кыргыз элинин турмушу, өзгөрүүлөрдү чагылдырышкан.

Кыргыз поэзиясында А.Осмоновдун өзгөчө орду бар. Кыргыз адабиятынын өнүгүшүндө Т.Сыдыкбековдун, ал эми тарыхый жанрдын жаралышында Т.Касымбековдун кошкон салымы баа жеткис. «Сынган кылыч», «Келкел» ж.б. чыгармалары ар бир кыргыз окурманы сүйүп окуган чыгармаларына айланды.

Кыргыз жана дүйнөлүк адабиятта кыргыз эл жазуучусу Ч.Айтматовдун орду өзгөчө. Анын көптөгөн чыгармалары дүйнөнүн көп элдеринин тилдерине которулган. Чыгармаларынын негизинде кинофильмдер, театралдык . Кыргыз маданиятына кошкон зор салымы үчүн «Кыргыз Эл баатыры» наамы ыйгарылган.

№5 тиркеме

5-топ

Кыргызстандын тарыхый жана архитектуралык эстеликтери

Кыргызстан байыркы бай тарыхка ээ. Республиканын аймагында 5000ден ашуун тарыхый мааниси бар тарыхый жана археологиялык эстеликтер бар. Мисалы, 15-кылымга тиешелүү Бурана, Таш-Рабат, Манас күмбөзү, Ош, Өзгөн, Саймалуу таш эстеликтери.

Талас шаарынан 20км алыстыктагы Кароол Дөбөдө жайгашкан Манас күмбөзү. Ал эстелик 14-кылымга таандык мемориалдык маданий архитектуралык эстелик.

1970-жылдагы реконструкциядан кийин, ал «Манас ордосу» мемориалдык комплекси түзүлгөн, ага Манас күмбөзү, «Манас» музейи, мечит кирет. Кээ бир маалыматтар боюнча ал 1334-жылы эмирдин кызы көмүлгөн деп айтылат ж.б.